

Значення вивчення особливостей італійського філософського постмодернізму для загальної характеристики цього явища

The Significance of Studying the Features of Italian Philosophical Postmodernism for General Characteristics of this Phenomenon

Анастасія Ковач-Петрушенко¹

Anastasiia Kovach-Petrushenko

¹ Ivan Franko National University of Lviv

1 Universytetska Street, Lviv, 79000, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.74-8](https://doi.org/10.22178/pos.74-8)

LCC Subject Category: [BF38-64](#)

Received 29.08.2021

Accepted 26.09.2021

Published online 30.09.2021

Corresponding Author:

petrushenkovach@gmail.com

© 2021 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0

License

Анотація. У статті розкривають результати дослідження авторки щодо характерних культурологічних та філософських особливостей постмодернізму в Італії. Серед виразних особливостей італійського постмодернізму авторка називає суперечливе ставлення до минулого, суміш стилів і жанрів, впровадження концепції «ослабленого мислення». На основі цих рис доводяться такі твердження: (а) сучасне вивчення явища постмодернізму повинно враховувати його культурно-регіональні особливості; (б) врахування таких особливостей дозволяє збагатити наші уявлення про постмодернізм та доповнити новими рисами його загальні характеристики.

Детальне вивчення постмодернізму в Італії та за допомогою компаративного аналізу із дослідженнями цього явища в інших країнах, дало підставу для твердження, що географічне фактор має важливий вплив на формування тих чи інших рис явища. Адже кожна країна в той чи інший відрізок часу переживає свою власну унікальну історію, і як мінімум це має свій вплив на формування соціальної свідомості, а отже і культурологічного підґрунтя у сприйнятті світу. І те, що постмодернізм вже завершився, як активно явище на соціокультурній арені, тільки допомагає його холодному та детальному вивченню. Тільки зараз науковці можуть виокремити деталі, які не давались в знаки під час піку популярності постмодернізму. Вивчення постмодернізму як цільного, неподільного явища, яке проявляється всюди однаково призвело до певних помилок та пропусків важливих деталей. Підхід виокремлення із загального, в нашому випадку розгляд постмодернізму через призму конкретної країни та її історії та культури, дає змогу подивитись на це явище з іншої сторони і побачити нові науково-філософські можливості.

Ключові слова: культурно-регіональні особливості; «ослаблене мислення»; полікультурне явище; постмодернізм; постмодерн.

Abstract. The article reveals the results of the author's research on the characteristic culturological and philosophical features of postmodernism in Italy. Among the expressive features of Italian postmodernism, the author names a contradictory attitude to the past, a mixture of styles and genres, introducing the concept of "weakened thinking". Based on these features, the following statements are made: (a) the modern study of the phenomenon of postmodernism should take into account its cultural and regional features; (b) taking into account such features allow us to enrich our understanding of postmodernism and add new features to its general characteristics.

A detailed study of postmodernism in Italy and comparative analysis of studies of this phenomenon in other countries gave rise to the assertion that geographical factor has an important influence on the formation of certain features of the phenomenon. As every country at one period or other lives through its unique history, it impacts social consciousness formation, hence the cultural basis for the

world's perception. And the fact that postmodernism doesn't exist anymore as an active phenomenon in the socio-cultural arena only helps its cold and detailed study. It's only now that scientists can single out the details that were not paid attention to during the peak of postmodernism popularity. The study of postmodernism as a whole, indivisible phenomenon, manifested everywhere in the same way, has led to specific errors and omission of important details. In our case, the approach of separation from the general, the consideration of postmodernism through the prism of a particular country and its history and culture, allows us to look at this phenomenon from another angle and see new scientific and philosophical opportunities.

Keywords: cultural-regional features; "weakened thinking"; multicultural phenomenon; postmodernism; postmodern.

ВСТУП

Феномен постмодернізму привернув до себе увагу та набув характеру предмету активних обговорень в науці та суспільній думці наприкінці ХХ ст. [1, 2]. Саме в цей час вже було неможливим не помічати цього явища, оскільки воно проявилось у різних сферах суспільного життя та у різних версіях. Важливо також відзначити й те, що додаток «пост» в цей час також набуває застосування у контекстах різних сфер і напрямів суспільної діяльності: у філософії, наприклад, ще із 70-х років минулого століття вживався термін «постпозитивізм», у культурології фігурує термін «постструктуралізм», у наукознавстві почав запроваджуватись термін «постнекласична наука», інколи мова йде також і про постнекласичні прояви культури та політики. До того ж виступи постмодерністів у філософії та мистецтві інколи були настільки вражаючими та несподіваними, що мимоволі привертали до себе увагу, а доволі велика частина діячів цих сфер суспільного життя виступили проти всіляких «пост», вважаючи носіїв таких поглядів навіть морально сумнівними особами. В наш час постмодернізм оцінюють більш виважено, проте це не значить, що вже немає його невивчених проявів. Зокрема, варто звернути увагу на те, що поки що переважно перебувають поза увагою дослідників культурно-регіональні прояви постмодернізму та те, як вони можуть змінювати і доповнювати наші загальні уявлення про це явище. Тому мета даної статті окреслюється як виявлення значення вивчення особливостей італійського постмодернізму для загального розуміння цього соціально-культурного явища.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для людства у загальному досвіді історії кінець ХХ століття у багатьох відношеннях постає особливим, адже у життя справжнім буревієм увірвалися нова техніка і нові технології, всевітня Інтернет-мережа, запровадження результатів розроблення штучного інтелекту, виникнення державних систем тотального контролю за людьми, поширення явищ глобалізації та на їх тлі – антиглобалізму та націоналізму (інколи вживають термін національний егоїзм), а також різного роду радикальних суспільних рухів. Таке явище як Інтернет взагалі поступово стало невід'ємною частиною повсякденного життя кожної людини, що особливо виразно проявилось за умов пандемії коронавірусу. На черзі – явище інтелектуалізації роботизованої техніки, навіть спроб у межах ідей трансгуманізму розробляти проекти гібридної людини. Людство, по суті, створює собі ще одне «обличчя», нове життя у комунікативних мережах та самоорганізованих сферах життєдіяльності. Звісно, такі наслідки науково-технічного прогресу не могли не проявити себе в культурі, мистецтві, філософії та літературі.

У той же час не варто спрощувати строкатість загальної етнічної, національної, державної та культурної картини сучасного світу. На тлі означених новацій життя існують країни та цілі регіони Землі із традиційним укладом життя, куди зазначені революційні новації або взагалі не проникли, або проникли дуже в обмежених масштабах та суттєво не вплинули на спосіб життя і менталітет. До того ж, як було зазначено, явища інформатизації та глобалізації супроводжуються певними проявами національного ізоляціонізму та націоналізму правого ухилу. Певні відцентрові тенденції проявились, зокрема, і у взаєминах країн Європейського союзу.

На наш погляд, зазначені явища значною мірою активізували звернення різних країн та народів до своїх *історичних традицій*. Чи можемо ми у дослідженні явища постмодернізму проігнорувати цілком очевидні суперечливі прояви сучасності? – Думається, що ні, більше того, на наше переконання, методологія постнекласичної науки вимагає розглядати явища дійсності не лише у контексті узагальнень та генералізацій, а й в їх індивідуалізованих проявах [3, с. 102–105]. Звернення до методологічних досліджень засвідчує, що сучасна наукова картина світу тяжіє до того, щоб постати *моно-плюралістичною*. Тому ми вважаємо, що:

1. В силу відмінностей менталітету в різних культурних регіонах, і тим паче на різних континентах, постмодернізм, в залежності від місця розповсюдження, має свої *особливості*. Ми вважаємо, що виявлення специфічних особливостей у різних типах постмодернізму дозволить побачити це явище *об'ємно, різносторонньо та різновекторно*, але у той же час дозволить яскравіше окреслити його загальні суттєві риси.
2. Однією із прогалин у вже існуючих дослідженнях постмодернізму є вивчення його у загальному плані, поза належним та прискіпливим аналізом його *культурних та регіональних особливостей*.
3. Вивчення культурно-регіональних та державних відмінностей у наголосах та проявах постмодернізму неодмінно *збагатить* наше загальне розуміння цього явища, а також дозволить виявити підстави для його різноманітних, проте виправданих трактувань.
4. Нарешті, наше заглиблення в історичні корені постмодернізму в різних країнах та регіонах, в особливості декларування ним своїх основоположень та переконань повинно також враховувати факт, що на ньому наполягав сам «постмодернізм»: у сучасній культурі *зникають жорсткі кордони* між різними сферами соціально-культурної діяльності та різними жанрами інтелектуальної творчості. Тому практично неможливо при розгляді ідей та особливостей філософського постмодернізму ізолюватись від мистецтва, літератури, публіцистики, соціально-культурної творчості сучасності. Такий відокремлений, сингулярний аналіз філософського постмодернізму видається нам методологічно невиправданим.

Важливою особливістю постмодернізму є те, що він залежить від місця свого «існування», тобто зазнає впливів зі сторони культурно-історичних та регіональних традицій. Окрім стандартних рис, які приписують особливостям постмодернізму, він також має такі індивідуальні риси, які притаманні ідеям постмодернізму в залежності від країни розвитку, чи навіть континенту. Італія, яка під час Другої світової війни була в союзі з Німеччиною, надалі пережила складну історію. Тут люди після війни зосередили свої моральні, фізичні, інтелектуальні сили на відновленні економіки. У зв'язку з чим відбулося відоме «економічне диво» в Італії [4, с. 47]. Але разом з таким активним розвитком економіки і поліпшенням життя італійців в 60-х роках поступово почало приходити розуміння, що гроші не можуть змінити багатьох речей, і не замінять тих втрат, яких зазнали італійці в результаті Другої світової війни. Помітно змінювався попередній уклад життя: у великих містах країни відбувалась тотальна машинізація, села почали вимирати, збільшилась кількість емігрантів. В громадській думці Італії формувалися настрої тотального заперечення попередніх цінностей, і на тлі таких процесів та настроїв формувалася і утверджувався постмодернізм. І разом з розумінням, що розвинена економіка не змінить життя середньостатистичного італійця, в культуру став вриватися масмаркетинг, перетворюючи її в масову культуру. Саме це і відобразилося найбільшою мірою на ідеях постмодернізму в цій країні. Почалася «гра» з протиставленням масовості та елітарності, яка переросла в колажування, як одну з головних особливостей італійського постмодернізму [5]. До того ж серед філософів Італії визрівало розуміння, що різниця між постмодернізмом та явищами масової культури стерлася, як і різниця між науками, сферами культури, течіями, тощо. Про це, наприклад, писав А. Кортелесса у своїй праці «Оповідачі нульових років» [6]. Це є однією з причин, чому важливо розглядати явище постмодернізму в Італії не тільки з точки зору філософії, але і в контексті процесів, що відбувались в літературі, кіно, архітектурі. Означені явища так чи інакше фігурували у працях авторів, які досліджували прояви і сутність «постмодернізму» в італійській культурі, таких, як Дж. Ваттімо, У. Еко, Е. Маджіо, К. Сині, Дж. Чірільяно та багато інших.

Розглядаючи особливості італійського постмодернізму, варто враховувати, що він

поділився на кілька різновидів, один з яких отримав назву «ослаблене мислення» (ще його називають «слабким», в італійській є кілька варіантів перекладу слова *debole* – ослаблений та слабкий, але ми вважаємо, що найбільш влучний переклад – це ослаблене). Вперше вжив цей термін Дж. Ваттімо, маючи на увазі усвідомлення італійцями того, що людині більше не потрібні абсолютні і безсумнівні істини, однак це не штовхає обов'язково до тотального несприйняття минулого, а швидше повинно викликати почуття шанобливості по відношенню до цінностей та ідеалів минулих традицій [7], проте вже втрачених і не дієвих.

Загалом ті італійські філософи і мислителі, що формували ідеї постмодернізму, розуміли і відзначали, що вони прийшли вже «після», проте варто не відкидати занадто радикально і сприймати все, що було «до», ставитися до нього з повагою, але виходити «за межі» минулого та творчо експериментувати. Вперше в Італії офіційно визнали наступ епохи постмодерну на фестивалі Бієнале у Венеції в 1980 році, і, звернемо увагу, саме на виставці під назвою «Присутність минулого» («La presenza del passato») [8]. Саме там було яскраво представлено два вектори інтелектуальної активності італійського постмодернізму:

один – повернення до історичного коріння;

другий – звернення до новаторського лінгвістичного експерименту, що базується на подвійному коді [9].

На таких засадничих позиціях, що, з однієї сторони, апелювали до минулого, проте, з іншої сторони, вважали попередні цінності та ідеали такими, що втратили свої дієвість та реалістичність, через що їх треба суттєво переглянути (наприклад, у варіанті «послабленого мислення») врешті окреслились доволі своєрідні і виразні особливості італійського постмодернізму. Праці названих вище дослідників дають можливість назвати п'ять суттєвих особливостей італійського постмодернізму:

1. Широке використання символу *лабіринту* для зображення складності та ситуацій дезорієнтації.

2. Апелювання до *знання*, що подавалось *то-тожним до мови*, активні лінгвістичні експерименти.

3. Сприйняття вищої влади через таємні змови, які звичайна людина не в змозі розплутати, бо героїв серед простих людей немає.

4. Усвідомлення того, що людство *вичерпало* свій культуротворчий потенціал, що вже все сказано, все можливе вигадано, все прочитано. Єдине, що можна тепер робити в культурі – це лише повторювати.

5. Систематична зміна співвідношень між історією часу і часом історії (як приклад – твори І. Кальвіно, У. Еко та ін.) [10].

Поява постмодернізму на арені культурного та інтелектуального життя Італії не була випадковою, оскільки процес його зародження та проявів був підготовлений тими новаціями в італійській культурі, що органічно вписувались у той досвід народного життя, що був пов'язаний із Другою світовою війною, із внутрішніми соціальними та ідеологічними конфліктами в країні, із складним та драматичним процесом виходу із повоєнної кризи та, врешті, доволі швидким, хоча й суперечливим щодо окремих регіонів Італії, перетворенням її у розвинену індустріальну країну. Своєрідність утвердження ідей постмодернізму на італійському культурному ґрунті була обумовлена, по-перше, великим впливом на цей процес мистецтва, зокрема літератури та кінематографа, а, по-друге, тою роллю, що при цьому відіграли такі авангардні течії, як неореалізм, авангард та неоавангард. Нарешті, на наш погляд, цікавими особливостями появи і утвердження постмодернізму в Італії можна вважати доволі відчутний наголос названих вище ідейних течій на новій мові, мовних експериментах, на доволі прямому пов'язуванні мовних новацій із явищами суспільного життя та культури.

Слід додати, що на кінець 70-х років ХХ століття постмодернізм вже поширювався територією Європи: після Франції до Великобританії він проявився у Німеччині, де постмодернізм приживався досить довго, а потім з істотною часткою німецького впливу – в Італії. В Італії ідейний прояв постмодернізму назвали, як вже відзначалось, «ослабленим мисленням». Першовідкривачами на ниві досліджень цього погляду на епоху загалом і течію були І. Кальвіно, Дж. Ваттімо. Італійському постмодернізму притаманні певні оригінальні риси і прояви, що обумовлене як соціально-історичною ситуацією Італії після другої світової війни, так і суттєвими особливостями

культурних традицій у цій країні та її загальною інтелектуальною атмосферою, в якій виразно домінувало амбівалентне ставлення до попередньої історії. Внаслідок названих причин італійський постмодернізм формувався відразу як цілий спектр напрямів та течій, в яких нео-авангардизм існував паралельно із новітніми філософсько-світоглядними напрямками та течіями. Суттєвою особливістю італійського постмодернізму було поширення в ньому концепцій «Слабкого мислення», «Послабленого раціоналізму», «Послабленого (слабкого) мистецтва»; на наш погляд, саме такі уподобання засвідчили прагнення італійських постмодерністів сповідувати, як зазначалось вище, ідею «двох постмодернів»: такого, що розриває із минулим, та такого, що модифікує, оновлює минуле (як приклад – своєрідність нео-парменідизму). Нарешті, дуже важливою рисою італійського постмодернізму було те, що він постав як поєднання філософсько-світоглядних, ідеологічних прагнень та концептів із практиками художньо-мистецької діяльності. Італійський постмодернізм – це переважно філософсько-мистецьке (перш за все – філософсько-літературне) явище. Так званих «чистих філософів» у ньому майже немає, проте серед його проявів і немає таких напрямів мистецької діяльності, що не культивували би світоглядні та ідеологічні заклики або програми.

Спеціальні дослідження, здійснені італійськими науковцями, такими як У. Еко, Дж. Ваттімо, В. Чезерані, тощо, дозволяють віднести до основних характеристик постмодернізму в Італії такі:

1. Криза ідей так званих «сильних» філософій минулого, фундатори та прихильники яких прагнули зрозуміти і змінити світ на основі вироблення надійних та виправданих розумом знань. Дослідження з нових позицій та у новому контексті теорій Ф. Ніцше і М. Гайдеггера. Поява і поширення «слабкого» нігілізму.
2. Зникнення традиційного суб'єкта інформаційної та соціальної активності, а також зникнення «традиційних медіа» у зв'язку з появою нових видів ЗМІ в Інтернет-мережах, відкриті можливості для вираження думки кожного завдяки соціальним мережам і так далі.
3. Сповідування тези про «вторинність» сучасної культури (в культурі вже все зроблено, все побачене, все сказано; нічого нового вигадати неможливо), сприйняття всіх текстів через

інтертекстуальність, цитатія того, що вже є, переписування існуючого та до певної міри гра із ним.

4. У філософії з'являються образи, що стверджують дезорієнтацію у всьому та відсутність будь-чого певного як у потоці життя, так і в історичному процесі. Прикладом можуть послужити твори У. Еко.

5. Весь світ навколо і знання про нього зводяться до мови, а символ набуває значення особливої масштабності, хоча при тому запечучується існування його певного значення.

6. Розмиваються кордони між мистецтвом експериментальним і мистецтвом для мас, так само як і кордони між різними сферами інтелектуальної діяльності та аспектами реального буття.

7. Ставлення до минулого як до своєрідного екрану, на якому відображені усі сучасні проблеми, в той же час наполягання на неможливості асоціювати себе не в контексті цього минулого.

«Нам ще не вийшло дати ім'я новій епосі – пише В. Чезерані – але вже є найпоширеніший термін для позначення цього процесу – «Постмодерн». Його дали американці. Назвали «ною реальністю», «постмодернізмом» [11]. Але, на його думку, це всього лише ярлик, який обмежує реальність та не виражає всієї своєрідності цілої епохи і не визначити її повністю. В. Чезерані стверджує, що варто говорити про «два постмодерни», про дві епохи, два історичні моменти, оскільки ця епоха неоднозначна: з одного боку, критична до минулого, з іншого – нерозривна з ним. Італійці, судячи з усього, сприйняли ці думки не лише як виправдані судження про реальний стан справ, але й як заклик до дії [12]. І це проявилось у тому, що в епоху постмодерну в італійській культурі виникало відразу кілька течій, що розвивалися паралельно.

На наш погляд, виділені нами певні виразні особливості італійського постмодернізму дозволяють, з однієї сторони, доповнити існуючі в дослідницькій літературі загальновизнані його риси наголосом на його плюралістичній сутності, а також на його органічних зв'язках із регіональними соціально-культурними процесами розвитку певного суспільства, а, з іншої сторони, і дещо змінити загальні окреслення цього помітного і впливового явища сучасності.

Якщо врахувати ті традиційні риси явища постмодернізму, що виділені його авторитетними дослідниками, але при тому врахувати й те, що він має культурно-регіональні прояви та особливості, що, зокрема, були продемонстровані на матеріалі італійського постмодернізму, то, на нашу думку, можна у підсумку сформулювати його найбільш загальні характеристики у такому вигляді, що дозволяв би водночас бачити його і як плюралістичне явище.

Підсумовуючи, можна зауважити, що постмодернізм – це:

- сучасний полікультурний стиль осмислення та освоєння дійсності;
- він характеризується визнанням неавтентичності, вторинності сучасної культури, що постає деяким N-порядковим нашаруванням над початковими та автохтонними культурами;
- відповідно до цього єдиною реальністю постмодернізм вважає тексти, знакові процеси та знаково-символічні утворення, що давно вже втратили функцію позначення реальності, а тільки інакше пере-позначають вже наявні позначення та текстові утворення;
- він відмовляється від визнання існування виправданих границь та градацій між різними сферами, жанрами, напрямками культурної діяльності та різними культурами, а також між культурою та іншими способами дій та поведінки;
- він характеризується переконанням у тому, що культурні новації можуть в наш час

реалізовуватись лише на основі гри із досягненням попередніх культур, їх довільним змішуванням;

- відповідно, ставлення до попередніх культурних традицій та досягнень може відбуватись на основі іронії, гротеску, фарсу, пастишу, колажу та ін.;

- постмодернізм наполягає на радикальному протистоянні організуючим началам та орієнтирам модерну, таким як логіка, чіткі структури, ефективність, сталість та оголошує реальність такою, що перебуває по той бік розуму та хаосу, завжди невизначеною та неоднозначною.

ВИСНОВКИ

Уважне вивчення найбільш виразних особливостей італійського постмодернізму дає підстави стверджувати, що вони обумовлені, з однієї сторони, поширенням в Італії загальних ідей і тверджень постмодерністів (зокрема, німецьких), а, з іншої сторони, певними рисами соціально-культурної ситуації в країні після Другої світової війни та існуючими тут культурно-історичними традиціями. Все це вилилось в особливе ставлення до минулого, до часу, до мови, до відчутної взаємної дифузії філософії та мистецтва, до строкатої суміші жанрів та сприяло поширенню доволі оригінальної культурно-регіональної концепції «ослабленого мислення». Увага до цих та інших особливостей італійського постмодернізму, безумовно, посприяє збагаченню наших уявлень про постмодернізм як явище сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Ferraris, M., & Editori Laterza. (2014). *Manifesto del nuovo realismo*. Roma: GLF Editori Laterza.
2. Kovach-Petrushenko, A. (2017). *Amerykanskiy ta yevropeyskiy postmodernizm: svoieridnist ta kharakterni rysy* [American and European postmodernism: freedom and characteristic rice]. *Problemy humanitarnykh nauk. Filosofiya*, 37, 94–104 (in Ukrainian)
[Ковач-Петрушенко, А. (2017). Американський та європейський постмодернізм: своєрідність та характерні риси. *Проблеми гуманітарних наук. Філософія*, 37, 94–104].
3. Melkov, YU. (2014). *Chelovekomernost' postneklassicheskoy nauki* [Human dimension of post-nonclassical science]. Kiev: PARAPAN (in Russian)
[Мелков, Ю. (2014). *Человекомерность постнеклассической науки*. Киев: ПАРАПАН].
4. Leonardi, A., Cova, A., & Galea, P. (1997). *Il Novecento economico italiano: Dalla grande guerra al "miracolo economico" : (1914-1962)*. Bologna: Monduzzi.
5. Chiurazzi, G. (2007). *Il postmoderno: Il pensiero nella società della comunicazione*. Milano: B. Mondadori.

6. Cortellessa, A. (2012). *Narratori degli anni Zero*. Roma: Ponte Sisto.
7. Vattimo, G., & Rovatti, P. A. (1998). *Il pensiero debole*. Milano: Feltrinelli.
8. Scuola, D. (2015, May). Il pensiero debole. *LaRepubblica*. Retrieved from <https://scuola.repubblica.it/puglia-brindisi-lsribezzo/2015/05/05/gianni-vattimo-il-pensiero-debole/>
9. Etzioni, A. (1968). *The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes*. New York: The Free Press.
10. Sandrelli, S. (2003, February 5). *Calvino e il Sistema solare*. Retrieved from <https://raccontidiscienza.wordpress.com/2003/02/05/calvino-e-il-sistema-solare/>
11. Cesare, R. (2013). *Raccontare il postmoderno*. Torino: Bollati Boringhieri.
12. Chiurazzi G. (2007). *Il postmoderno*. Torino: Mondadori Bruno.